

Frankfurt és a magyar irodalom

DALOS GYÖRGY

Amikor 1995 augusztusában – még magánzemélyként – felvettem a kapcsolatot a Frankfurti Könyvvásár vezetőivel és javaslatot tettem a magyar fővendégségre, Rüdiger Wischenbart, az az évi osztrák Schwerepunkt szervezője, jelenleg Peter Weidhaas vásárigazgató közvetlen munkatársa – szigorúan megkérdezte tőlem tisztában vagyok-e azzal, hogy ez a vásár nem irodalmi, hanem elsősorban kereskedelmi és részben politikai esemény. Így indult útjára a projekt, amelynek további részét a magyar olvasó részint megismerhette a sajtóból, részint pedig pályám által hivatalnokai közjátékát követően talán magam is megírom. Egyelőre hadd érjem be annyival, amennyivel a kuruc közvitéz a vezérő fejedelem által megkísérelt rendszerváltás konkrét nehézségeit ecsevelte: „De mégis: ezeket titkolja a hívség...”

Ergo: Frankfurt és a magyar irodalom. Kosztolányi elbűvölő panasza (Mert néma gyermek minden kis magyar, / a nagyvilág nem érti a szavát) legalábbis német nyelvterületen, nincs többé alapja. Kifejezetten gyenge évben, 1996-ban, Hans-Peter Riese cikke (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1998. augusztus 8.) szerint, hat magyar jelent meg és ezzel hazánk kelet-európai összehasonlításban az orosz, a lengyel és a cseh irodalom után a negyedik helyet foglalta el a német könyvpiacra – különböző okokból következően minden más nyugati nyelvterület befogadóképessége eltörpül a német, osztrák és svájci könyvpiac mellett.

Ha ehhez hozzátesszem, hogy a Schwerepunkt évében több mint kilencven német nyelvű magyar könyv megjelenésére számíthatunk, akkor egyértelművé válik, hogy az oroszokat is megelőzve a kelet-európai lista élére kerülünk, ami egyrészt a fővendégség kiváltotta spontán érdeklődéssel magyarázható, másrészt azonban az előző minisztérium által is támogatott komoly munka eredménye. A két fordítói és kiadói pályázat, az 1996-os, 1997-es frankfurti, 1998 lipcsei vásári jelenlét és berlini Magyar Ház keretében működő előkészítő iroda nélkül semmiképpen sem tartanánk itt.

A magyar irodalom német nyelvterületi és főleg németországi jelenlétében döntő szerepe van azoknak a szerzőknek, akik az utóbbi évtizedekben kezdtek publikálni a megfelelő kiadónál. Egyeseknek – például Szabó Magdának és Mészöly Miklósnak – ez mindkét német államban sikerült, mások publikációs sorsa a német megosztottság logikáját követte. Konrád György, **Eörsi István**, Petri György vagy Nadas Péter az NSZK-ban vált ismertté, míg – megint csak kiragadott példaként – Kertész Ákos, Csúrika István, Lázár Ervin vagy Jókai Anna az egykori NDK-ban

A szerző a Frankfurt '99 előkészítő bizottságának irodalmi kurátora

aratott irodalmi sikereket. Éppen ez a körülmény okozza az egyik problémát: az NDK megszűnésével lezárult egy rendkívül intenzív befogadási folyamat, felszólt egy közönség, amely jellegzetesen „szocialista” módon úgy kereste az igazságot a kortárs magyar irodalomban, ahogyan egyéb hiánycikket is próbált külföldről beszerezni.

Az egyesült német könyvpiac viszont – kevés kivétellel – nem fogadta be a keleti kiadók gazdag magyar anyagát, még az NDK-ban különösen preferált magyar klasszikusokat – például Petőfit, Vörösmartyt, Móriczot, Mikszáthot és Szabó Lőrincet – sem. A kivételek is jellemzőek: Görgy Gábornak és az NDK-ban, a Makrával bestsellerré vált Kertész Ákosnak, vagy a nemzetközileg kiemelkedően sikeres Janikovszky Évának például egy-egy könyv erejéig sikerült bejutnia az új könyvpiacra, de további érvényesülésüket „mintha elvágta volna”. Valójában persze az történt, hogy a volt keletnémet kiadók kerültek válságba a kilencvenes években. Kertész Imre Sorstalanság című regénye pedig 1990-es keletnémet kiadásában újszólóval visszhangtan maradt és további hat év kellett ahhoz, hogy a nyugat-berlini Rowohltnál megérdemelt visszhanghoz jusson (ami persze nem is olyan sok idő, ha meggondoljuk, hogy idehaza majdnem másfél évtizedig kellett várnia). A keletnémet recepció azért volt egyoldalú, mert a dolgok természeténél fogva nélkülözötte a nyíltan rendszerbíró irodalmat, miközben a Stasi titkos értékelésében még így is sokallta a magyar irodalom tartalmi és stilisztikai szabadosságát. Az NSZK-beli kiadók pedig – gondolom, üzleti megfontolásból – ragaszkodtak a bevált magyar szerzőkhöz, és nem szívesen kísérleteztek számukra ismeretlen újakkal. Öröndetes kivétel volt a nyolcvanas években Csoóri Sándor verseskötete, Szepes Mária több könyve és Hernádi Miklós Ottó című regénye. Közben felélénkült az osztrák kiadói aktivitás, (Kalász Márton, Garaczi László, Tandori Dezső és Szűj Ferenc került be a német nyelvterületre ezen a réven), valamint néhány svájci kezdeményezés (Pilinszky János versei az Ammannal és Rapai Ágnes lírája az Orténél – mellesleg az első németül megjelent magyar női verseskötet, amelyet idén tavasszal követett másodikiként Balla Zsófia Suhrkamp-válogatása Hans-Henning Paetzke fordításában).

E bonyolult folyamat során persze sok érték ment veszendőbe vagy került el a kritikai és olvasói érdeklődést. Juhász Ferencnek és Weöres Sándornak a hatvanas évek végén megjelent Suhrkamp-kötetei nem váltak irodalmi eseményekké, nem épültek bele a korabeli nyugatnémet költészet és irodalmi diskurzus kontextusába. Hogyan is tehetők volna? „Krumplivirág, krumplivirág / tenyészett szép szomorúság...” Vissza lehetett adni ezt a juhászi egyszerűséget az alábbi német sorokkal: „Kartoffelblume, Kartoffelblume / schöne gezüchtete Trauer...”? S vajon ki tolmácsolhatta volna Weöres melankóliá-

ját a gazdasági csoda modern világában: „A dér a kökényt megeste / hűvös és öreg az este...” A különbség a két szerző fogadtatásában annyi, hogy a Weöres-kötetet 1991-ben újra kiadták, míg Juhászt elfeledték. Mindennek semmi köze az úgynevezett magyar irodalmi kánonhoz, tehát az általánosan elfogadottnak vélt értékrendhez. (Az efféle konstrukciók amúgy sem a befogadás, hanem a kirekesztés igényével készülnek.) A német irodalom, túllépve a pestiektől függetlenül ugyanúgy éli a maga életét, mint a német társadalom. Ez utóbbiról némi egyszerűsítéssel azt mondhatnám, hogy míg azelőtt a megosztottság egyesítette, most az egyesülés osztja meg. A „népies-urbánus” lövészáró helyett itt most – életben és irodalomban – a szerintem éppoly mesterkelt „Ossi/Wessi” szakadék tátong. Nem akarok ebbe a kérdésbe belebonyolódni, csak annak illusztrálására említem, hogy aki magyarként ebben az irodalmi közegben szerepel, arra másfajta szabályok érvényesek, mint odahaza. A hetvenes évek nyugat-németországi magyar könyvsikerei – márpedig tekintettel a piac telítettségére, a megjelenés pusztá tényét is sikerként kell elkönyvelniünk – az ország saját helyzetével függetlenül össze. A KGST-relációban enyhének mondható magyar cenzúrán épp hogy átjutott, s pláne annak megkerülésével született művek odaát különösen hiteles híradásnak számítottak. Jó példa volt erre Konrád György 1974-ben, a List Verlagnál megjelent *Látogatója*, de Haraszti Miklós egy évvel később napvilágot látott *Darabjára* is. Az efféle megelőlegezett bizalom, amelyet a német sajtósargon „Dissidentenbonus”-nak nevez, valójában legfőképpen egy könyvet „vizel” – a tartós jelenlétet valamiféle állandó irodalmi érdekességgel is kellett szolgálni. E tekintetben Konrádnak még bizonyítania kellett, s ezt meg is tette: A városalapítóval majd A cinkossal. Nadas és Esterházy németországi írói sikere is éveken át érlelődött. Ezeknek a sikereknek legmagasabb foka az, ha egy magyar író tartósan valamely jó nevű kiadóhoz szegődik. Ez a fajta reputáció fokozott sajtófigyelmet, szervezett felolvasásokat és esetenként irodalmi díjakat eredményezhet.

A külföldi irodalmi siker persze odahaza gyakran vált ki irigységet és csoda lett volna, ha ez a jelenség éppen a frankfurti előkészületek során nem bukkan fel. Megértem ezeket az érzelmeket, mégis a következőket ajánlanám a magukat melózóknak vélő kollégák figyelmébe.

Az idei áprilisi állapotot összegző felmérésem szerint jelenleg mintegy negyven magyar író szerepel könyvvel a német nyelvterületen. Közülük tizennyolcan nevezhetők sikeresnek, vagy azért, mert könyveik száma öt és tizenöt között van, vagy ennél kevesebb művük jelent meg, de azok kritikai és közönségfogadtatása további sikerrel kecsegtet. E helyütt fontosnak tartom kijelenteni, hogy az e kategóriába sorolt szerzők zömének könyvei németországi megjelenéséhez semmiféle magyar állami támogatásra nem volt

Frankfurt, 1977

MTI-KÜLFÖLDI KÉPSZOLGÁLAT

és nincs is szüksége. A következő mintegy húsz szerző a volt NDK-ban vagy korábbi nyugatnémet kiadványok révén szerzett nevet magának és időközben kiszorult a német könyvpiacról. (A már említettek közül Ember Mária, Jókai Anna, Kalász Márton, Sánta Ferenc és Somlyó György sorolható.) További tizenöt szerző folyóiratokban vagy antológiákban szerepelt. Rajtuk kívül vannak mindazok, akiket a könyvvásári előkészületek során ajánlottunk német kiadóknak. No már most, úgy gondolom, hogy az elsőként említett kategória tartós jelenléte az az erkölcsi tőke, amelynek birtokában a magyar irodalom tovább terjeszkedhet a német nyelvterületen. Azok közül az írók közül, akiket nem sikerült német kiadóhoz juttatni, sokan fognak szerepelni részben magyar támogatással megjelent antológiákban és folyóiratok különszámaiban. Ennek pedig kettős a jelentősége: egyfelől német szöveg birtokában fel lehet őket venni a vásár körüli irodalmi estek programjába, másfelől és ettől nem függetlenül elképzelhető, hogy e nyilvános szereplések rájuk irányítják a kiadók figyelmét.

Hadd szóljak pár szót a pályázatokkal kapcsolatos fenntartásokról, amelyek a sajtóban is megjelentek. Mindkét bírálóbizottságnak tagja voltam, és amire a zsűriüléseken igent mondtam, azt ma is képviselem. A nemekkel bonyolultabb a

helyzet. Bizonyos művek esetében az elutasítás színvonalbeli ítéletet fejezett ki, más pályázatokat önmagukban véve értékeseknek tartottam, de nem a frankfurti megjelenés szempontjából, és megint más műveknél igen csekély esélyt láttam a külföldi érdeklődésre. A dologhoz az is hozzátartozik, hogy az elosztható támogatás – különösen a második fordulóban – igencsak szerény mértékű volt. Ekkor már saját nyelvterületemen legszívesebben csak azokat a könyveket támogattam volna, amelyekre német, osztrák vagy svájci kiadó szerződést kínált, s így piacra kerülésük biztosítottnak látszott. Egyébként a Magyar Nemzet hamarosan közli az újabb – immáron harmadik – frankfurti könyvpályázat szövegét.

Ami az ügy kapcsán többször is aposztrofált „helyes irodalmi arányokat” illeti, nyilvános pályázatok esetében ezeket nem lehet számon kérni: aki indult, indult, aki nem, az nem. Német kiadók efféle arányokra különben sem kíváncsiak, s így a korrekció egyedül módja, ha vállalkozó zsebbe a magyar kiadók állami támogatással jelentetik meg idegen nyelven a pályázatokról netán kiszorult irányzatokat vagy műfajok képviselőit. Mindazonáltal megjegyzendő, hogy az idegen nyelvű magyar kiadványok, így még a patinás Corvina produktaik esetében is külön gondot jelent a könyvek külföldi könyvterjesztő hálózatba való bejuttatása.

Kínálat, 1999

Következő – a szeptember 30-i állapotot tükröző – felsorolásunk csupán ízelítő azoknak a magyar könyveknek a garmadájából, amelyek a könyvvásár magyar fővendégsége alkalmából német kiadónál várhatóan megjelennek. A Nadas-, illetve a Kertész-életműsorozattal együtt mintegy kilencven német nyelvű magyar könyv megjelenésére számíthatunk. A lista nem teljes és a regénycímek egy része sem pontos.

Ágota Kristóf: A nagy füzet. Regény. Suhrkamp
 Ámos Imre: Az apokalipszis Haggadája. Adam Biro Kiadó
 Babarczy Eszter: Esszé. Wespennest-Essays
 Bartis Attila: Séta. Regény. Suhrkamp
 Bartók Béla: Táncszvit. Balassi, Budapest
 Benedek István Gábor: Az elégett fénykép. Novellák. Schäfer Verlag
 Bodor Ádám: Novellák vagy kisregény. Amman
 Csoóri Sándor: Verseskötet. Straelener Manuskripte
 Dalos György (szerk.): Magyarország hétfőtől péntekig
 Dalos György (szerk.): Peremkirályság. Novellaantológia
 Dalos György (szerk.): Wespennest, magyar különszám
 Dalos György: A körülméletés. Kisregény. Suhrkamp
 Dalos György: Paszternak szerelme. Olga Ivinskaja.
 Darvasi László: Regény. Rowohlt
 Diószegi István: Andrásy és Bismarck. Tanulmány
 Eörsi István: Drámák. Verlag der Autoren
 Eörsi István: Jób-variációk. Próza. Gustav Kiepenheuer Verlag
 Esterházy Péter: Esszéket. Residenz
 Fodor Géza: A reménytelen remekmű. Négy esszé.
 Földényi F. László: Kleist a szavak hálójában. Tanulmány
 Gahse Zsuzsanna: Az avar nő. Europäische Verlagsanstalt
 Galgóczy Erzsébet: Törvényen kívül. Regény. Suhrkamp
 Garaczi László: Elbeszélések. Droschl

Gelléri Andor Endre: Egy önéret története. Suhrkamp
 Gordon Ágota: Kecserűs. Regény. Milena Verlag
 Göncz Árpád: Sarusok. (Újra kiadás) Aufbau,
 Gyárfás Endre: A varázsgombóc. Falukönyv/Cicero,
 Haász Róbert: Regény. Rowohlt
 Haber, P.: A zsidó Budapest. Judischer Verlag
 Hamvas Béla: Karnevál. Regény. Amman
 Horányi Katalin: Időzavar. Regény. Ullstein
 Illyés Gyula: Puszták népe. Suhrkamp
 Kalász Márton: Verseik
 Kalász Orsolya (szerk.): Fiatal magyar költők antológiája
 Kertész Imre: Hatkötetes életműkötet. Rowohlt Taschenbuch
 Konrád György: Hagyaték. Regény. Suhrkamp
 Konrád György: Kerti ünnepség. Regény. Suhrkamp
 Korniss Mihály: Napkönyv. Regény. Rowohlt
 Kosztolányi Dezső: Aranyárvány. Magvető/Edition Q
 Krasznahorkai László: Regény. Amman Verlag
 Krúdy Gyula: A vörös postakocsi. Regény. Suhrkamp
 Krúdy Gyula: Boldogult úrfikoromban. Regény. dtv
 Kukorellly Endre: H.ö.l.d.e.r.l.i.n. Esszéregény. Suhrkamp
 Lakatos Menyhért: Mesék. Wieser Verlag
 Magyar cigány költők antológiája. Wieser Verlag
 Magyar liberálisok. Politikai portrék. Schäfer Verlag
 Magyar népmesék. Grimm
 Manherz Károly: A magyarországi németek. Útmutató
 Márton László: Jákob kívánsága. Regény. Zsolnay Verlag
 Mészöly Miklós: Mesék. Sanssouci Verlag
 Molnár Miklós: Magyarország története. Krämer Verlag
 Móricz Zsigmond: Rokonok. Suhrkamp
 Nadas Péter: A fotográfia szép története. Elbeszélés. Rowohlt
 Nadas Péter: Életműkötet (8 kötet). Rowohlt

Nadas Péter: Fotóalbum. Steidl Verlag
 Nagy Ilona: Parasztbiblia. Osiris
 Radnóti Miklós: Utolsó versek. Gutke Verlag
 Rapai Ágnes: Verseskötet. Orte Verlag
 Relle Ágnes (szerk.): Horen, magyar különszám
 Rényi Péter: Emlékezők. Edition Ost
 Romhányi István: Mérleg 1989/1999 – interjúk. Edition Q
 Rübberdt/Schlosser (szerk.): Határon túli magyar írók antológiája.
 Szabó Magda: Katalin-utca. Regény. Suhrkamp
 Szántó T. Gábor: Mőszer. Kisregény. Edition Q
 Szilágyi Mária (szerk.): Három magyar színmű. Creatív Média
 Tar Sándor: A mi utcánk. Kisregény. Aufbau
 Tar Sándor: Szürke galamb. Regény. Eichborn Verlag
 Tárn/Tüskés: A magyarországi németek szakrális emlékei
 Ungváry Krisztián: Budapest ostroma.
 Vándor György: A rémület éjszakai. Ullstein
 Vathy Zsuzsa: Regény. Argon Verlag
 Wernitzer Júlianna (szerk.): Ajánlókönyv, Frankfurt Bizottság
 Wieser, Margot: A magyar-osztrák kapcsolatok 1989 után.
 Závada Pál: Jadviga párnája. Insel

*Az általam szerkesztett antológiákban és különszámokban természetesen – per definitionem – nem saját műveimet, hanem mintegy 45-50 pályatársamét kívánom megjelentetni. Három saját könyvem, melyek közül egyik a körülméletés, a kisregény hatodik német kiadása – eddigi német publikációimhoz hasonlóan – semmilyen mértékben nem terheli a magyar költségvetést. Ez mellesleg mindazokra a magyar szerzőkre vonatkozik, akik mint Nadas, Kertész vagy Konrád, húsz-negyvenezres példányszámban vannak a német nyelvterület könyvpiacán.

DALOS GYÖRGY